

Predgovor

Tokratni *Vpogledi* so posvečeni izobraževanju in zaposlovanju senzorno oviranih oseb v prvi in drugi Jugoslaviji. Članki so rezultat konference *Izobraževanje in zaposlovanje senzorno oviranih oseb v prvi in drugi jugoslovanski državi (1919–1991)*, ki je jeseni 2025 potekala na Inštitutu za novejšo zgodovino. Konferenca je bila organizirana v okviru interdisciplinarnega projekta *Sistemi skrbi in izobraževanja senzorno oviranih otrok v prvi in drugi jugoslovanski državi* (J6-50289), ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS). Ob tej priložnosti se želim zahvaliti vodji projekta dr. Jeleni Seferović in vsem članicam projektne skupine ter zunanjim sodelavkam, ki so prispevale k oblikovanju *Vpogledov* 31.

Zgodovina izobraževanja in zaposlovanja oseb s senzornimi ovirami na območju nekdanje Jugoslavije odraža družbene, gospodarske in politične spremembe. Po prvi svetovni vojni so bile, razen veteranov, večinoma marginalizirane, po drugi pa se je položaj začel izboljševati z razvojem socialnih, izobraževalnih in poklicnih ustanov za njihovo vključevanje na trg dela. Kljub temu je v petdesetih in šestdesetih letih še vedno prevladoval medicinski model obravnave oseb s posebnimi potrebami, ki je poudarjal oviranosti kot predmet zdravljenja. V sedemdesetih letih se je razvil socialni model, usmerjen v vključevanje, izobraževanje, zaposljivost in enakopravnost omenjenih oseb. Do devetdesetih let je bil dosežen določen napredek, vendar ostaja vprašanje njegove dejanske uresničitve v praksi. Povedano potrjujejo pričujoči članki, ki za čas med obema vojnama izpostavljajo relacijo med Ljubljano in Zagrebom v kontekstu izobraževanja in zaposlovanja senzorno oviranih oseb, za čas po drugi svetovni vojni pa ponujajo vpogled v izobraževalne in zaposlitvene možnosti omenjenih oseb v novi socialistični Jugoslaviji. Dodana vrednost so intervjuji s senzorno oviranimi osebami, ki predstavljajo izpovedi o izkušnjah z državnimi inštitucijami za izobraževanje in zaposlovanje. Socialistična Jugoslavija je razvijala socialno varstvo na podlagi predvojnih institucij. Poudarek na izobraževanju in delu je omogočil, da je večina

senzorno oviranih oseb pridobila osnovno izobrazbo in poklic, nekateri tudi plačano zaposlitev, pri čemer so obstajale velike razlike glede na potrebo po podpori. Avtonomija je bila razumljena predvsem kot sposobnost racionalnega odločanja in dela. Kljub temu je veliko oseb živelu dehumanizirano, njihova potreba po podpori pa je bila patologizirana, saj v institucijah ni bilo razvitega relacijskega pristopa k avtonomiji. V kontekstu zaposlovanja senzorno oviranih oseb prispevki, ki se osredotočajo na poklicno izobraževanje omenjenih oseb, ugotavljajo, da so se v socializmu možnosti pridobivanja poklicnih veščin razširile od zelo omejenih takoj po drugi svetovni vojni do možnosti dostopa do širše palete poklicev. S širjenjem poklicnih možnosti za osebe s senzornimi ovirami je istočasno potekalo tudi širše družbeno preoblikovanje v smer bolj vključujoče družbe, ki je spodbujala samostojno in neodvisno življenje omenjenih oseb. Vseeno pa nas prispevek o družbenem položaju žensk z okvarami vida v socialistični Jugoslaviji opozori, da so se še vedno soočale z oblikami izključevanja. Prispevek je raziskal vztrajanje patriarhalnih stereotipov ter ugotovil, da je izguba vida pri ženskah pogosto pomenila izgubo socialnega statusa, avtonomije in avtoritete tako v družini kot v širši družbi.

Osebe s posebnimi potrebami so bile (pre)dolgo »nevidne« in spregledane, a kljub temu so za njihovo »vidnost« vseskozi skrbele posamezne kulturne ustanove, ki so poudarjale pomen razumevanja in sprejemanja oseb z ovirami. V prvi vrsti so bili to muzeji. Na to opozori članek o Tiflološkem muzeju v Zagrebu, ki od svojega nastanka leta 1953 velja za enega od pionirjev približevanja sveta oseb z okvarami vida širši javnosti.

Vpogledi 31 tako odpirajo pomembna vprašanja o razvoju izobraževanja, zaposlovanja in širšega družbenega položaja senzorno oviranih oseb v jugoslovanskem prostoru. Prispevki pokažejo, da je bil napredek sicer zaznaven, vendar neenakomeren in pogosto omejen z družbenimi normami, institucionalnimi praksami ter vztrajajočimi stereotipi. Hkrati opozarjajo, da vključevanje teh oseb ni bilo zgolj rezultat zakonodajnih sprememb, temveč tudi del širših družbenih preobrazb in prizadevanj posameznikov ter institucij. Z zgodovinskim vpogledom v te procese monografija ne le osvetljuje preteklost, temveč odpira prostor za razmislek o sedanjih praksah ter prihodnjih izzivih na področju enakopravnega vključevanja oseb s senzornimi ovirami v družbo.